

АНТИКРИЗОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення з сутністю та характеристикою економічної безпеки підприємства, процесів реструктуризації, санації, банкрутства та ліквідації підприємств.

План

1. Поняття, основні цілі та структурні елементи економічної безпеки підприємства.
2. Суть та причини банкрутства підприємства. Симптоми банкрутства.
3. Етапи та процедура порушення справи про банкрутство.
4. Ліквідація збанкрутілих підприємств.

1. За ринкових умов господарювання дуже важливого (якщо не вирішального) значення набуває економічна безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності.

Економічна безпека фірми (підприємства, організації) — це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки фірми залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерелами негативних впливів на економічну безпеку можуть бути: 1) свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств (організацій) конкурентів; 2) збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Залежно від суб'єктної обумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають не з волі конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (передовсім керівників і функціональних менеджерів).

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тім, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер

і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства (організації);
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи того суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством (організацією);
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДкР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Основними функціональними складовими типової структури економічної безпеки є:

- фінансова складова (досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів);
- інтелектуальна й кадрова складова (збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом);
- техніко-технологічна складова (ступінь відповідності застосовуваних на підприємстві технологій сучасним світовим аналогам щодо оптимізації витрат ресурсів);
- політико-правова складова (усебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання чинного законодавства);
- інформаційна складова (ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства)
- екологічна складова (дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля);
- силова складова (забезпечення фізичної безпеки працівників фірми і збереження її майна).

2. Поняття банкрутства органічно притаманне сучасним ринковим відносинам. Воно характеризує неспроможність підприємства задовольнити ви-

моги кредиторів щодо оплати товарів, робіт, послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди.

Згідно із Законом України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” банкрутство – це визнана господарським судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Боржником є суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Суб'єктом банкрутства є боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом.

Як кредитор може виступати будь-яка українська або іноземна юридична чи фізична особа, що має вимоги (претензії) до боржника на підставі як майнових, так і немайнових зобов'язань останнього.

Причини банкрутства підприємств можуть бути найрізноманітнішими. Їх можна поділити на дві групи:

1. Зовнішні, які практично дуже важко (іноді неможливо) врахувати:

- недосконалість законодавчої системи;
- високий рівень інфляції;
- кризові явища в інвестиційній політиці;
- необґрунтована економічна політика уряду;
- політична нестабільність суспільства;
- несприятлива митна політика;
- нестабільний стан світової фінансової системи.

2. Внутрішні, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи на самому підприємстві:

- недосконалість системи стратегічного планування;
- нераціональність управління;
- недосконалість механізму ціноутворення;
- низький технічний рівень виробництва;
- дефіцит власних оборотних коштів;
- брак довготермінового інвестування.

Зовнішні фактори можуть бути міжнародними та національними.

У кризовому стані підприємство опиняється не відразу, а рух до нього починається з погіршення певних показників. Які характеризують його зовнішнє і внутрішнє середовище, тобто являються симптомами банкрутства.

Найбільш характерні з них є:

- спад попиту на продукцію і зменшення обсягів виробництва;
- втрата клієнтів і покупців;
- зниження прибутковості виробництва;
- збільшення величини неліквідних оборотних коштів;
- неритмічність виробництва;

- низький рівень вик остання виробничого потенціалу і зниження рівня продуктивності праці;
- скорочення робочих місць;
- збільшення витрат на виробництво і реалізацію продукції;
- припинення поточних платежів і систематичне порушення термінів погашення зобов'язань;
- зменшення потоку грошових коштів від здійснення операцій;

падіння ринкової ціни цінних паперів і скорочення виплачуваних дивідендів.

3. Основними етапами порушення справи про банкрутство є:

- встановлення факту неплатоспроможності боржника;
- документальне підтвердження вимог кредитора, який ініціює порушення справи про банкрутство;
- оцінка майна боржника;
- виявлення всіх можливих кредиторів;
- обґрунтування можливості реорганізації підприємства або санації;
- реструктуризація підприємства або санація (якщо можливі);
- визнання боржника банкрутом.

Процедура порушення справи про банкрутство включає насамперед подання письмової заяви про банкрутство. Заяву про банкрутство можуть подати:

- кредитори (крім кредиторів, майнові вимоги яких повністю забезпечено заставою);
- органи державної податкової служби;
- органи державної контрольно-ревізійної служби;
- сам боржник.

Якщо до одного боржника мають майнові вимоги два або більше кредиторів, останні утворюють так звані збори кредиторів. Заява про банкрутство подається до господарського суду за місцем знаходження боржника.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредиторів до боржника становлять не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати і не були задовільнені ні боржником протягом 3 місяців в разі настання термінів їх погашення.

Після прийняття заяви проводиться попереднє засідання господарського суду, на якому розглядаються подані документи, заслуховується пояснення сторін і, в разі необхідності, призначається розпорядник майна боржника. Якщо суд вирішує, що всіх процедурних вимог дотримано, то він призначає судовий розгляд справи, надсилає повідомлення всім сторонам судового процесу і публікує повідомлення про рішення суду в офіційному друкованому органі Верховної Ради України чи Кабінету Міністрів України.

Судовими процедурами, які застосовують щодо боржника можуть бути:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація з поновленням платоспроможності боржника;

-- ліквідація банкрута.

У місячний строк (від дня опублікування повідомлення) господарський суд виносить ухвалу, в якій зобов'язує всіх осіб, що подали заяви з майновими вимогами до боржника, скликати збори кредиторів, а якщо кількість кредиторів перевищує десять осіб – створити повноважний комітет. Повноваження комітету визначаються зборами кредиторів.

Будь-яка фізична чи юридична особа (у тім числі сам боржник чи кредитор), які бажають взяти участь у реструктуризації або санації боржника, у той самий строк повинні подати до господарського суду заяви з письмовим зобов'язанням про переведення на них боргу, а також указати умови проведення процесу реструктуризації або санації.

У даному разі санація є процедурою, що включає угоду між санатором та кредиторами, спрямовану на врегулювання боргів та фінансове оздоровлення юридичної особи боржника.

Отже, першим етапом санації є перехід до санатора боргів боржника; другим – узгодження умов реструктуризації юридичної особи боржника; третім — узгодження між санатором та кредиторами умов виплати боргу.

Практика показує, що реструктуризація може здійснюватись у різних формах через придбання санатором та/або фізичною чи юридичною особами, ним визначеними, усього чи частки статутного фонду боржника для виплати боргів боржника згідно з умовами плану реорганізації; усього чи частки майна боржника (включаючи частину або всі його угоди) з метою одержання коштів для погашення боргів; здавання в оренду (лізинг) усієї або частини власності боржника з метою розподілу орендних платежів між кредиторами; передачі підприємства в оренду трудовому колективу, якщо боржник — державне підприємство.

Реструктуризація може бути інструментом приватизації цілісного майнового комплексу державного підприємства або часток (паїв, акцій) держави в господарських товариствах у таких випадках: якщо боржником є державне підприємство; боржник сам порушив справу про банкрутство; план реструктуризації передбачає процес приватизації боржника.

Будь-який план санації має включати черговість задоволення претензій (вимог) до боржника відповідно до умов пропозиції про санацію. За браком пропозицій щодо проведення санації або в разі незгоди кредиторів з умовами проведення санації боржника Господарський суд визнає боржника банкрутом і з цього приводу ухвалює відповідну постанову.

Мирова угода це домовленість між боржником і кредиторами щодо відстрочення або розстрочення, а також прощення кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін. Мирова угода може бути прийнята на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство.

Послідовність дій зацікавлених сторін щодо оголошення підприємства банкрутом чи його санації визначаються Законом України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. За відсутності пропозицій щодо проведення санації, в разі незгоди кредиторів з її умовами, а також коли не досягнуто домовленості про укладення мирової угоди,

господарський суд визнає боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру. Строк ліквідаційної процедури не може перевищувати 12 місяців.

4. Загальні підстави припинення діяльності підприємств усіх видів і форм власності визначаються положеннями Господарського кодексу України. Таке припинення діяльності може відбутись:

- із власної ініціативи підприємця;
- на підставі рішення суду або господарського суду у випадках, передбачених законодавством;
- у разі закінчення строку дії ліцензії або її анулювання;
- на інших підставах, передбачених законодавчими актами України.

Причини ліквідації (припинення діяльності) підприємств та організацій можуть бути різними, головними є такі:

1. вартість майна боржника продовжує знецінюватися і бракує будь-якої можливості для її відновлення;
2. жодна юридична чи фізична особа не звернулася до відповідного органу із заявою про проведення реструктуризації або санації боржника;
3. жодний з поданих реструктуризаційних чи санаційних планів не було схвалено кредиторами;
4. запропонований план виходу підприємства (організації) з кризового стану з тих чи тих причин неможливо реалізувати.

Ліквідація підприємства за юридичними підставами може бути двох видів:

- добровільною;
- примусовою.

Юридичними підставами добровільного припинення діяльності підприємства є ініціатива власника підприємства або передбачені законом чи установчими документами обставини.

Примусово діяльність підприємства припиняється на підставі рішення суду про визначення його банкрутом.

Призначені господарським судом ліквідатори утворюють ліквідаційну комісію, якій надаються широкі повноваження. До ліквідаційної комісії переходить право розпоряджання майном банкрута і всі його майнові права та обов'язки. Ліквідаційна комісія: управляє майном банкрута; здійснює інвентаризацію та оцінку майна; визначає ліквідаційну масу і розпоряджається нею; вживає заходів для стягнення дебіторської заборгованості; реалізує майно збанкрутілого підприємства (організації) і здійснює інші заходи, спрямовані на задоволення вимог кредиторів.

Ліквідаційною масою є майнові активи банкрута, на які, з метою погашення боргу, може бути звернене стягнення на вимогу кредиторів.

Оцінка ліквідаційної вартості збанкрутілого підприємства має певні особливості, зумовлені характером незвичайної ситуації. Головна особливість полягає в тім, що це активний вид оцінки, на підставі якої приймаються певні управлінські рішення, здійснюються певні практичні дії. Крім того, оцінка ліквідаційної вартості підприємства безпосередньо впливає

на інтереси третьої сторони (крім замовників і оцінювачів), а саме: кредиторів, інвесторів, судових органів.

На думку провідного американського оцінювача Ш. Пратта, ліквідаційна вартість — це чиста грошова сума, яку власники (власник) підприємства можуть одержати за ліквідації підприємства і окремого розпродажу його активів.

Для визначення ліквідаційної вартості активів використовуються дані балансу підприємства, розраховується ринкова вартість земельних ділянок, вартість інших активів за різними методами оцінки (аккумуляції активів, порівняльним або ринковим, дохідним).

Визначення ліквідаційної маси здійснюється з метою реалізації активів банкрута і за необхідності майна інших осіб, які відповідають за його зобов'язаннями, для розподілу виручених коштів між кредиторами.

Визнання в установленому порядку боржника банкрутом має певні юридичні наслідки:

- припиняється підприємницька діяльність такого боржника (підприємства, організації);
- до ліквідаційної комісії переходить право розпорядження майном банкрута і всі його майнові права та обов'язки;
- вважаються такими, що минули, строки всіх боргових зобов'язань банкрута;
- припиняється нарахування пені й відсотків на всі види заборгованості підприємства-банкрута (організації).

Рішення про продаж майна банкрута за погодженням зі зборами (комітетом) кредиторів приймає ліквідаційна комісія, яка визначає порядок продажу названого майна (склад, умови і строки придбання майна).

Реалізація майнових активів банкрута провадиться через викуп у разі надходження лише однієї пропозиції; якщо пропозицій надходить дві або більше, то призначається проведення конкурсу чи аукціону. Можна використовувати й будь-які інші способи реалізації, затверджені в судовому порядку.

Усі форми продажу майна банкрута (через викуп, на аукціоні, за конкурсом) оформляються договорами купівлі-продажу, який укладається між ліквідаційною комісією від імені підприємства-банкрута та покупцем.

Ліквідаційна комісія за погодженням зі зборами (комітетом) кредиторів визначає послідовність реалізації об'єктів ліквідаційної маси та критерії їхнього відбору для продажу, оскільки допускається продаж як цілісних майнових комплексів, так і окремого індивідуально визначеного майна, об'єктів незавершеного будівництва або законсервованих об'єктів.

Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення претензій кредиторів.

Вимоги, не задоволені за браком майна, вважаються погашеними. Не розглядаються і вважаються погашеними також вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого для пред'явлення претензій.

Після завершення реалізації майнових об'єктів, що входять до складу ліквідаційної маси і є необхідними для повного задоволення всіх вимог кредиторів, та розподілу виручених сум між кредиторами ліквідаційна комісія складає й подає в господарський суд ліквідаційний баланс.

У ліквідаційному балансі мають бути відображені показники обсягу майнових активів (ліквідаційної маси), дані їхньої інвентаризації, відомості про реалізацію об'єктів ліквідаційної маси з посиланням на укладені договори купівлі-продажу, а також суми розподілу виручених коштів поміж кредиторами.

Результати розгляду господарським судом ліквідаційного балансу становлять кінцевий етап ліквідаційної процедури. Господарський суд виносить ухвалу про затвердження ліквідаційного балансу в разі, коли ліквідаційна комісія належним чином здійснила заходи для виявлення та реалізації всіх майнових активів, що підлягали включенню до ліквідаційної маси, і в установленому порядку розподілила одержані суми між кредиторами.

Якщо за результатами ліквідаційного балансу після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна і не надійшло будь-яких заперечень, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію цієї юридичної особи. У разі, коли господарський суд доходить висновку, що ліквідаційна комісія не виявила або не реалізувала всіх наявних майнових активів, необхідних для повного задоволення кредиторів, він виносить ухвалу про призначення нових ліквідаторів.

Нова ліквідаційна комісія знову здійснює всі етапи ліквідації підприємства.

Висновки

Отже, економічна безпека підприємства — це такий стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.

Неодмінною властивістю ринкової економіки є банкрутство. Банкрутство настає лише тоді, коли порушується справа про банкрутство, ініціаторами якої можуть бути державні органи, кредитори, засновники підприємства. Послідовність дій зацікавлених сторін щодо оголошення підприємства банкрутом чи його санації визначаються Законом України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Справа про банкрутство вважається закритою тільки після затвердження плану реструктуризації чи санації майна боржника або після затвердження ліквідаційного балансу.

Питання для самоконтролю

1. Що треба розуміти під економічною безпекою підприємства?
2. Охарактеризуйте основні цілі економічної безпеки підприємства.
3. Назвіть основні складові елементи економічної безпеки підприємства.
4. Охарактеризуйте основні напрями організації економічної безпеки підприємства.
5. Дайте визначення банкрутства як економічного явища.
6. Назвіть основні причини банкрутства.
7. Назвіть основні ознаки банкрутства.
8. Охарактеризуйте основні етапи порушення справи про банкрутство підприємства.
9. Яка існує процедура збанкрутілих суб'єктів господарювання згідно з діючим законодавством.
10. В яких формах може бути реалізовано майно збанкрутілих підприємств?

Рекомендована література

1. Блонська В.І., Васильців Т.Г., Гринкевич С.С., Заярна Н.М. та ін. Економіка підприємства: теорія і практикум (За редакцією доц. Міщенко Н.Г., доц. Ященко О.І.): Навчальний посібник. -- Львів: „Магнолія 2006”, 2008, С. 474 -- 553.
2. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч.посібник.—Вид. 2-ге, доповн. і переробл. -- К.:Атіка, 2007, С. 450 – 484.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
4. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В.В. Краснова, І.О. Ахновська, М.В. Бандура та ін.; за заг. ред, В.В. Красної. – Донецьк: ДонНУ, 2012, С. 460 -- 479.
5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – (Вища освіта ХХІ століття), С. 651 – 678.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 2344-ХІІ від 14.05.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
7. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабміну України № 1440 від 10.09.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
8. Скибінська З. М. Економіка та організація виробництва: Навч. посіб / З.М. Скибінська, Т.Г. Гринів. – К.: Знання, 2012, С. 151 – 174.